

FRANSA MÜSLÜMAN TOPLUMU VE LAİKLİK*Ebubekir Tavacı¹*

Son yıllarda islamofobi konusunda ismi en çok anılan ülkelerden birisi de Fransa'dır. Fransa'da bugün yaşanan laiklik-terörizm-İslamcı ayrılıkçılık ekseninde süregelen tartışmaları ve dünyanın geri kalanında Fransa üzerine yapılan tartışmaları anlayabilmek ve anlamlandırabilmek gayesi, söz konusu ülkenin laiklik anlayışını, "Fransa İslam'ı" kavramının ve Fransa Müslümanlarının devlet otoritesi karşısında nasıl temsil edildiklerinin anlaşılmasını zorunlu kılmaktadır. Okumakta olduğunuz yazının temel amacı da bahsi geçen konularda bilgi vererek Fransa'da kamu otoritesi ve Müslümanlar ilişkisini değerlendirerek güncel gelişmeleri bu çerçevede aktarmaktır.

¹ Araştırma Asistanı, Göç Araştırmaları Vakfı-Türk Diasporası Araştırmaları Merkezi

A- Fransa’da laiklik ve Müslümanlar

Fransa’da 1789 Fransız İhtilalinden beri süregelen bir laikleşme olduğu gözlemlenebilmektedir. Örneğin, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde düşünce ve inanç özgürlüğü ile ilgili bir madde bulunmaktadır ve bu özgürlük 1791 yılında yapılan Anayasa’da vurgulanmıştır. 1795 yılında, devletin hiçbir dini oluşuma yardım yapmayacağı ilkesi kabul edilmiştir ancak bu durum 1801’de Papa ve Napolyon Bonaparte arasında yapılan anlaşma ile bozulmuştur. 1901 yılına gelindiğinde çıkarılan Dernekler Kanunu ile dini cemaatlerin yasal olarak tanınmasının Danıştay kararı ile olacağı ve bu cemaatlerin feshinin de ancak Danıştay kararı ile olabileceği belirtilmiştir. Son olarak, 1905 yılında yapılan “Devlet ve kiliselerin ayrılması hakkında kanun” (Loi de séparation des Églises et de l’État) ile beraber tam olarak laikliğin uygulandığı bir devlet olmuştur. Bugün yürürlükte olan 1958 tarihli V. Cumhuriyet Anayasası da ilk maddesinde Fransa’nın bölünmez, laik, demokratik ve sosyal bir cumhuriyet olduğunu belirtmektedir.

Ancak kanunun yapıldığı tarihte Fransa topraklarında kitlesel bir Müslüman nüfus olmadığından dolayı bu kanunda İslam ile ilgili açık bir ifade bulunmamakta yani İslam bir din olarak tanımlanmamaktadır. Daha sonrasında Birinci Cihan Harbi ile beraber başlayan Mağrip (Kuzey Afrika) kaynaklı göç dalgası ve sonrasında yaklaşık elli yıl önce başlayan Türk işçi göçü ile Fransa azımsanmayacak bir Müslüman nüfus ile karşılaşmıştır. Bu açıdan baktığımızda İslam Fransız toplumuna yeni girmiş bir dindir denebilir².

Fransa mevzuatının dini aidiyetler üzerine soru sormayı yasaklamış olmasından dolayı bu ülkede kaç Müslüman olduğunu kesin olarak söylemek mümkün değildir. Bununla beraber, 2000li yıllarda kurumlar ve politikacılar tarafından farklı tahminler yapılırsa da genel itibarıyla Fransa’da 8 milyonluk bir Müslüman nüfus olduğundan söz edilmektedir³. Ancak yaygın kaniya göre Fransız toplumunun yüzde onunun Müslüman olduğu belirtilmektedir.

Müslümanlara yönelik kamu politikalarının en görünür olduğu yerlerden birisi başörtüsü tartışmaları diğeri ise din eğitimi meselesidir. İlk olarak 1989 yılında üç Müslüman öğrencinin başları örtülü bir şekilde derse girmelerine izin verilmemesi olayı üzerine bu tartışmalar başlamış ve bugüne kadar uzanmıştır. Bu konuda iki temel düzenleme vardır. İlki 2004 yılında çıkarılan dini işaret ve sembollerin kamu kurumlarında

² İçişleri Bakanı Jean-Pierre Chevènement’in 23 Kasım 1997 tarihli konuşması.

³ Bu sayılar arasında böylesine fark olması sosyologların yapmış olduğu “etnik Müslüman”, “kültürel Müslüman” yahut “Müslüman kökenli” gibi ayrımlara dayanmaktadır.

yasaklanmasına dair yasadır. Bu yasa ile beraber başörtüsü ilk okullar ve liselerden tamamen uzaklaştırılmıştır. İkinci önemli düzenleme ise 2011 yılında yürürlüğe giren kamusal alanda yüzün tamamen kapatılmasını yasaklayan kanundur. Peçe kullanımına son vermeyi amaçlayan bu yasa otoriterlik tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu düzenlemeye göre kamu otoritesi sokakta peçeli bir kadına 150 Euro tutara kadar para cezası kesme yetkisine sahip olmuştur. 2011-2015 yılları arasında yıllık ortalama olarak 300 kişiye bu konuda yaptırım uygulanmıştır ancak buna rağmen yine de yasanın pratikte tam olarak uygulanmadığını da söylemek mümkündür⁴. 2016 yılında ise Cannes ve Nice şehirlerinde burkini (haşema) ile denize giren kadınlar hakkında para cezası uygulanmış ve plajdan çıkartılmıştır. Normalde bu kıyafet herhangi bir yasaya karşı gelmemekle birlikte yerel yönetimin bu cezası hukuki değil politik olarak değerlendirilmiştir. Bunun üzerine Danıştay, Nice İdare Mahkemesinin onayladığı bu kararı temel hakları ihlal ettiği gerekçesiyle iptal etmiştir⁵.

Din eğitimi konusuna geldiğimizde, Fransa’da devlet okullarında din dersleri kesinlikle bulunmamaktadır; din eğitimi ancak özel okullarda verilebilmektedir ve bu dersler için devletin herhangi bir sübvansiyonu bulunmamaktadır⁶. Bununla beraber 1980’li yıllardan itibaren gençlerin din ve dolayısı ile kültüre cahil kaldığı tartışmaları başlamış ve kamu okulları müfredatında değişiklikler yapılarak tarih dersi içeriğine dinle ilgili bilgiler eklenmiştir⁷. 1996 yılındaki değişiklikler ile İslam ile ilgili bazı bilgiler de müfredatta yerini almıştır.

Bu iki temel meselenin dışında tartışmaların odağında olan diğer bir konu da okul kantinlerinde Müslüman öğrenciler için helal yiyeceklerin olup olmaması meselesidir. Bu konuda yasada açık bir hüküm olmamakla beraber bu karar yerel yönetimlere bırakılmıştır. Bazı yerel yönetimler vejetaryen menüler vb. ile çeşitliliği arttırarak bu sorunu çözmektedir⁸. Ancak bu sorun zaman zaman yine güncel ve siyasi tartışmalara konu olmaktadır.

⁴ Loi sur le voile intégral : « On a créé le monstre qu’on voulait éviter », Le Monde

⁵ Le Conseil d’Etat met un terme aux arrêtés « anti-burkini » , Le Monde

⁶ Bunun tek istisnası Alsace- Moselle bölgesidir. Bu istisnanın sebebi de bahsi geçen bölgenin 1905 tarihli kanun yapıldığı sırada Almanya toprağı olmasıdır.

⁷ Jean Carpentier, “L’histoire récente de l’enseignement du fait religieux en France”, Cahiers d’histoire. Revue d’histoire critique, 93 | 2004, 79-92.

⁸ « Dans les cantines françaises, la société sur un plateau », Libération

B- Müslümanların Kamu Otoritesi Karşısında Temsili

Daha önce belirttiğimiz gibi İslam, Fransa’da yeni bir dindir ve 1905 tarihli Devlet ve Kiliselerin ayrılması hakkındaki kanun çıktığı zaman İslam Fransa topraklarında bulunmuyordu⁹. Bu yüzden devletin Katolikler veya Yahudiler ile kurduğu ilişki tanımlanmışken, İslam henüz bir din olarak resmen tanınmamıştı. Fransa’da Müslümanları kamu otoritesi karşısında temsil eden bir yapı gerekliliğinin görülüp buna dair çalışmalar yapılması da 1990lı yıllara tekabül etmektedir.

Bu konuda bir çatı oluşum kurulmasına yönelik ilk ciddi adım Jacques Chirac’ın ilk cumhurbaşkanlığı döneminde (1995-2002) İçişleri Bakanlığı görevinde bulunan Jean Pierre Chevènement tarafından atılmış ve çalışmalara başlanmıştır. Ardından 2003 yılında, Chirac’ın ikinci cumhurbaşkanlığı döneminde (2002-2007) İçişleri Bakanı olan Nicolas Sarkozy tarafından resmen Fransız Müslüman Konseyi (Conseil français du culte musulman) kurulmuştur. Fransız Müslüman Konseyi var olan Müslüman dernekleri ve federasyonları bir çatı altında toplamıştır. Böylece Müslümanların devlet karşısında temsili bu yapı tarafından sağlanmaya başlamıştır. Kuruluş döneminde bazı düşünürler tarafından sömürge uygulamalarının dirilişi olarak görülmüş ve devletin İslam’a müdahalesine zemin hazırladığı ileri sürülmüş; diğerleri tarafından ise Fransa’da İslam’ın politik olarak tanınması, resmiyet kazanması şeklinde yorumlanmıştır¹⁰.

Fransız Müslüman Konseyi’nin temel görevleri imam yetiştirmek, helal gıda kontrollerini yapmak ve camilerin inşasını gerçekleştirmek olarak özetlenebilir. Bununla beraber ibadet yerleri arasında bilgi ve hizmet paylaşımını düzenlemek yahut dinler arası diyalogu sağlamak gibi tali görevleri de bulunmaktadır. Temel kuruluş amacı ise Fransa’da İslam inancının temsilini sağlamak diyebiliriz.

C- Fransa İslam’ı ve Ayrılcılıkla Mücadele Yasa Tasarısı

Son dönemlerde, Fransa gündeminde son iki yıldır hız kazanan “cemaatçilik” (communautarisme) tartışmaları sonuç vermektedir. 1990lı yıllarda ortaya çıkan bu kavram toplumun geri kalanıyla arasındaki farklılığı öne çıkaran ve kendisini toplumun geri kalanından kesin bir şekilde ayırıştıran dini veya etnik grupları tanımlamak için

⁹ Fransız kolonisi olan Müslüman bölgelerde İslami kurallar uygulanmaya devam ediyordu.

¹⁰ Malika Zeghal, « La constitution du Conseil Français du Culte Musulman : reconnaissance politique d’un Islam français ? », Archives de sciences sociales des religions, 129 | 2005, 97-113

kullanılmaktadır. Cemaatçiliğin Fransız toplumuna entegrasyonu engellediğini, cumhuriyet değerleri ile sorunu olduğu öne sürülmektedir. Bu tartışmalar özellikle son yıllarda kendini gösteren Deaş terörü ve Fransa’da gerçekleşen terör eylemlerinin gölgesinde sürmektedir. 2020 yılı Şubat ayı itibari ile Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron kullandığı dili bir ölçek daha sertleştirerek “İslamcı ayrılıkçılık” (séparatisme islamiste) kavramını kullanmaya başlamıştır. 2 Ekim 2020 tarihindeki “Ayrılıkçılıklara karşı mücadele” başlıklı konuşmasında İslam’ın krizde olduğunu söyleyen Fransa cumhurbaşkanı, Cumhuriyet değerlerine bağlı bir “İslam aydınlanması” inşa edilmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır¹¹. Özellikle son yıllarda kullanılan İslam aydınlanması kavramı “karanlık İslam’a” karşı ilerlemeci, liberal ve Fransa cumhuriyeti değerlerine uygun, tarihselci bir İslam yorumuna işaret etmektedir¹². Yani kısaca bu kavram, 14 asır önceki kuralların bugün uygulanamaz olduğunu ileri sürerek rasyonel bir 21. yüzyıl İslam’ına davet olarak lanse edilmektedir.

Bütün bu gelişmelerin sonucunda “Cumhuriyet prensiplerine saygı” yasası taslağı hazırlanmış ve 9 Aralık 2020 tarihinde Bakanlar kuruluna sunulmuştur ve parlamento surecini beklemektedir. Bu kanun taslağının içerisinde camilerin finansmanı için sıkı bir denetim öngörülmektedir. Ayrıca, dernekler için bir laiklik şartı imzalama zorunluluğu getirilmektedir. Bununla beraber kamu hizmetlerinin devredildiği özel şirket çalışanları için de dini tarafsızlık yükümlülüğü gelmektedir.

Bu çerçevede Fransa Müslümanlarının yabancı devletlerin etkisine girebildiği ve bunun engellenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Müslümanlar üzerindeki yabancı devlet etkisinden kasıt, yabancı imamlar sistemi ve Köken Kültür ve Dil Öğrenimi (ELCO) programıdır.

Fransız Müslüman toplumu Fas, Cezayir, Türkiye vb. kökenli olduklarından dolayı bu ülkeler Fransa ile onlarca yıl önce yapılan anlaşmalar çerçevesinde imamlar göndermektedir. 2016 yılındaki Senato araştırmasına göre bugün Fransa’da iki bin civarı mescit ve cami bulunmaktadır ve bunların yaklaşık olarak 301 tanesinin imamı söz konusu ülkelerden gelmektedir. Bu imamların 151 tanesi Türkiye, 120 tanesi Cezayir ve 30 tanesi ise Fas menşelidir¹³. Türkiye’den Fransa’ya imam gönderilmesi de Diyanet İşleri Türk

⁴ Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron’un 2 Ekim 2020 tarihli konuşması.

¹² Le difficile chemin vers “l’islam des Lumières”, Courier International

¹³ Fransa’da İslam ve ibadet yerlerinin organizasyonu, yeri ve finansmanı başlıklı Senato Raporu.

İslam Birliği (DİTİB) üzerinden sağlanmaktadır. DİTİB dernekler şeklinde örgütlenerek Türk kökenlilerin bulunduğu bölgelerde dini hizmetleri sağlamaktadır.

Cumhuriyet prensiplerine saygı kanun tasarısında Fransa Müslümanları üzerindeki yabancı devletler etkisini de ortadan kaldırmaya yönelik ciddi adımlar bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı Macron'un 2 Ekim tarihli konuşmasında "Konsolosluk İslam'ı" olarak nitelendirdiği bu durum, göçmen kökenli olan Fransa Müslümanlarının din ile kurdukları ilişkiyi menşei oldukları ülkeler aracılığı ile yürüttüğünü ve bunun bir egemenlik meselesine dönüştüğünü işaret etmektedir. Yeni kanun tasarısı özellikle yabancı imamlar uygulamasının dört yıl içinde bitirilmesini öngörmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için de Fransa'da imam yetiştirme konusunda ciddi bir ilerleme kaydedilmesi zorunludur. Fransız Müslüman Konseyi çerçevesinde imamlık eğitimi veren yalnızca iki kurum bulunmaktadır, bunlar Paris Büyük Camisi (Grande Mosquée de Paris) ve Avrupa İnsan Bilimleri Enstitüsüdür (IESH). Bu iki kurumun yeterli sayıda imam yetiştirmek adına geliştirilmesi de hükümetin projeleri arasındadır. Ayrıca imamlar için de bir cumhuriyet değerlerine saygı şartı imzalamak zorunlu hale getirilmektedir.

Yabancı devletlerin etkisi konusunda hükümetin ikinci hedefi ELCO programıdır. 1970li yıllardan beri bu program sayesinde göçmen çocukları köken ülkelerinin dilini ve kültürünü o ülkeler tarafından gönderilen ve maaşları yine o ülkeler tarafından ödenen öğretmenlerden öğrenmektedir ve böylece anavatan ile ilişkilerini sağlayıp kültürlerini devam ettirmektedirler. Bu konuyu da bir egemenlik meselesi olarak gören Fransız hükümeti bu uygulamanın da yerini Fransa'da yetişmiş öğretmenler tarafından bu derslerin verileceği bir sisteme bırakması için çalışmalar yürütmektedir. Bütün bunlarla beraber yeni yasa taslağı evden eğitim konusunda da düzenlemeler yapmakta ve evden eğitim alabilmenin şartlarını daha dar bir şekilde tanımlamaktadır.

Fransa, laikliğin en sert uygulandığı ülkelerden birisidir. Çok fazla göç almış bir ülke olarak bugün neredeyse nüfusunun yüzde onu Müslümanlardan oluşan bu ülke, son yıllarda terör saldırılarına sahne olmuştur ve bunun travmasını yaşamaktadır. Ciddi bir Müslüman nüfusa sahip bir Avrupa ülkesi olarak bu nüfusun radikalleşmesini engellemeye çalışan düzenlemeler yapmaktadır. Bununla beraber mevcut Fransız hükümetinin popülist söylemleri ve iç politika kaygıları da bu düzenlemelerde pay sahibidir. 2017 yılındaki seçimlerde aşırı sağ parti Milli Cephe'nin (Front National) adayı olan Marine Le Pen'e karşı secimi kazanarak Cumhurbaşkanı olan Emmanuel Macron özellikle son iki yıldır polis şiddeti, Sarı Yelekliler eylemleri, göçmenlere kötü muamele gibi konularla gündeme gelmektedir.

Yabancı imamlar uygulaması ve ELCO programının kaldırılması meseleleri Fransa'nın egemenlik meselesi olarak görülmektedir. Bu durumda yeterli şartlar sağlandıktan sonra imamların ve köken dil-kültür derslerini veren öğretmenlerin Fransa'da yetiştirilmek istenmesi makul bir arzu olarak öne çıkmaktadır. İmamların ve öğretmenlerin köken ülkelerden gönderiliyor olması bu eğitim ve dini faaliyetleri ülkeler arasındaki olası diplomatik krizler karşısında da kırılabilir hale getirmektedir. Fransız Türk toplumu üzerinden örnek verecek olursak yaklaşık olarak elli yıllık bir göç hikayesinin sonucunda bu toplumun buldukları ülkede devlet ile ortak çalışarak kendi imamlarını ve öğretmenlerini yetiştirmesinin zamanı gelmiştir denebilir.

KAYNAKÇA

Jean Carpentier, “L’histoire récente de l’enseignement du fait religieux en France”, Cahiers d’histoire. Revue d’histoire critique [Online], 93 | 2004

URL: <http://journals.openedition.org/chrhc/1291>; DOI: <https://doi.org/10.4000/chrhc.1291>

Malika Zeghal, « La constitution du Conseil Français du Culte Musulman : reconnaissance politique d’un Islam français ? », Archives de sciences sociales des religions [Online], 129 | janvier - mars 2005

URL : <http://journals.openedition.org/assr/1113> ; DOI : <https://doi.org/10.4000/assr.1113>

İçişleri Bakanı Jean-Pierre Chevènement’in 23 Kasım 1997 tarihli konuşması tam metni.

URL : <https://www.vie-publique.fr/discours/207645-declaration-de-m-jean-pierre-chevenement-ministre-de-linterieur-charg>

Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron’un 2 Ekim 2020 tarihli konuşmasının tam metni.

URL : <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2020/10/02/la-republique-en-actes-discours-du-president-de-la-republique-sur-le-theme-de-la-lutte-contre-les-separatismes>

Fransa’da İslam ve ibadet yerlerinin organizasyonu, yeri ve finansmanı başlıklı Senato Raporu.

URL: <http://www.senat.fr/rap/r15-757/r15-7571.pdf>

Le Monde , Loi sur le voile intégral : « On a créé le monstre qu’on voulait éviter »,

URL: https://www.lemonde.fr/religions/article/2015/10/10/loi-sur-le-voile-integral-on-a-cree-le-monstre-qu-on-voulait-eviter_4786934_1653130.html

Le Monde, Le Conseil d’Etat met un terme aux arrêtés « anti-burkini » ,

URL : https://www.lemonde.fr/societe/article/2016/08/26/le-conseil-d-etat-suspend-l-arrete-anti-burkini-de-villeneuve-loubet_4988472_3224.html

Libération, Dans les cantines françaises, la société sur un plateau,

URL : https://www.liberation.fr/france/2019/04/08/dans-les-cantines-francaises-la-societe-sur-un-plateau_1720133

Courrier International, Le difficile chemin vers “l’islam des Lumières”

URL : <https://www.courrierinternational.com/article/analyse-le-difficile-chemin-vers-lislam-des-lumieres>

Ebubekir Tavacı

Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde almıştır. Fransa'da Université Paris 1 Panthéon Sorbonne'da Siyaset Bilimi yüksek lisans tez dönemi öğrencisidir. Avrupa Birliği göç politikaları üzerine çalışmalarına devam etmektedir.